

В.Т. Шаламов, СОБРАНИЕ СОЧИНЕНИЙ В ШЕСТИ ТОМАХ (+ том седьмой, дополнительный), сост., подгот. текста, вступ. ст., прим. И. Сиротинской, Москва, Книжный Клуб Книговек, 2013.

Pod koniec roku 2013, po ponad trzydziestu latach od śmierci Władłama Szałamowa, nakładem moskiewskiego wydawnictwa Книжный клуб Книговек ukazało się siedmiotomowe, jak dotąd najobszerniejsze (choć wciřz niepełne), wydanie dzieł twórcy pod redakcją Iriny Sirotyńskiej, które z całą pewnością z kilku względów należy uznać za publikację wartościową. Po pierwsze, spuścizna autora *Opowiadań kołymskich* przez dziesięciolecia była nieznaną szerokiemu gronu odbiorców. Niemiecki uczony Manfred Sapper konstatuje, że jeszcze w roku 1989 nazwisko Szałamowa nawet nie wszystkim rosyjskim i zagranicznym specjalistom było dostatecznie znane¹, zaś obecnie wciřz pozostaje on postacią niejako drugoplanową w historii literatury. Z tego względu wydanie jego dzieł na fali ożywionej w ostatnich latach recepcji tzw. literatury łagrowej, w której twórczość Szałamowa zajmuje istotną pozycję, daje nadzieję na zapoznanie się z nią kolejnego pokolenia czytelników. Po drugie, uwzględniając niezwykle skomplikowaną historię oficjalnych wydań utworów Szałamowa (jak wiadomo, pierwsze wybiórcze i niewolne od przeinaczeń publikacje wybranych tekstów ukazywały się na Zachodzie bez zgody autora oraz nawet przyczyniły się do błędnego uznawania go za trockistę lub antykomunistę²), publikacja gwarantuje po raz pierwszy niemalże całościowy ogląd myśli Szałamowa w ojczyźnie. Po trzecie, najważniejszą zaletą wydania jest jego wartość poznawcza, szczególnie w odniesieniu do siódmego tomu, w którym znalazły się, między innymi, najnowsze wyniki badań nad archiwum pisarza.

Tomy od pierwszego do szóstego są wznowieniem *Собрания сочинений в шести томах* (2005–2006), pod redakcją Iriny Sirotyńskiej, przygotowanego z okazji setnej rocznicy urodzin pisarza. Jednak najnowsze poprawione wydanie odznacza się nadzwyczajną starannością redakcyjną. Tomy są wolne od licznych błędów drukarskich, zauważalnych w edycji jubileuszowej, z którymi, zgodnie z relacją obecnego właściciela praw autorskich do dzieł Szałamowa Aleksandra Rigosika, do końca życia nie mogła pogodzić się ich redaktor³.

¹ I.A. NDiaye, *O „przeźrzeni śmierci” w literackich rekonstrukcjach przeszłości Władłama Szałamowa. Rozmowa z Manfredem Sapperem*, [w:] I.A. NDiaye, *O pamięci w literaturze rosyjskiej. Rozmowy najważniejsze*, Olsztyn 2012, s. 146.

² Zob. М. Головизнин, *К вопросу о происхождении первых зарубежных изданий «Колымских рассказов» В.Т. Шаламова*, [w:] *Шаламовский сборник*. Вып 4., сост. и ред. В.В. Есипов, С.М. Соловьёв, Москва 2011, с. 197–214; U. Schmid, *Non-Literature without Morality. Why Varlam Shalamov Was Not Read*, „Osteuropa” 2007, vol. 6, p. 87–105.

³ Л. Пальвелева, *Варлам Шаламов. Подлинный и неизвестный*, [w:] <http://www.svoboda.org>, (19.01.2015).

Niezbędne wydaje się przypomnienie zawartości poszczególnych tomów, zwłaszcza że należy je uznać za krok milowy w upowszechnianiu spuścizny Szałamowa w porównaniu do poprzedzającego go czterotomowego wydania dzieł z roku 1998, które zawierało: wszystkie teksty *Opowiadań kołymskich*, wiersze ze zbioru *Кольмские тетради* oraz wiersze z okresu 1957–1981, autobiograficzną powieść *Четвертая Вологда*, „antypowieść” („антироман”) *Вишера. Антироман* o pierwszym wyroku pisarza nad Wiszerą, a także kilka esejów i listy Szałamowa do Borysa Pasternaka oraz Aleksandra Sołżenicyna⁴.

Całość sześciotomowego wznowienia otwiera słowo wstępne *Правда Шаламова – на все времена* Iriny Sirotinskiej, rozstrzygające kwestię niesłabnącej aktualności utworów i pism Warłama Szałamowa jako twórcy literatury łagrowej w obliczu nowych wyzwań stawianych ludzkości przez wiek XXI.

Na pierwszy tom składają się opowiadania oraz szkice z lat 1933–1937, w przekonaniu samego Szałamowa wyróżniające się szczególnymi walorami literackimi (*Ганс, Три смерти доктора Аустино, Возвращение, Господин Бержере в больнице, Пава и древо, Маяковский разговаривает с читателем, На заводе, Вторая рhapsодия Листа, Карта, В зеркале*) oraz trzy cykle *Opowiadań kołymskich* (*Кольмские рассказы, Левый берег, Артист лопаты*). Pozostałe cykle (*Очерки преступного мира, Воскрешение лиственницы, Перчатка, или КР-2*) zostały opublikowane w drugim tomie wraz ze sztuką *Анна Ивановна*. Trzecia część dzieł została poświęcona utworom lirycznym *Кольмские тетради* oraz wierszom z lat 1957–1981. Na kolejny tom o charakterze wspomnieniowym składa się powieść *Четвертая Вологда* oraz *Вишера. Антироман*, a także wspomnienia pisarza, pochodzące z różnych okresów życia. W piątym tomie zamieszczono eseistykę pisarza, poświęconą w głównej mierze rozważaniom o istocie poezji i prozy. Z kolei ostatni tom przedrukowanego wydania zawiera bogaty zbiór korespondencji pisarza z przyjaciółmi oraz twórcami kultury (z Anną Achmatową, Borysem Pasternakiem, Aleksandrem Sołżenicynem, Nadięzdą Mandelsztam, Iriną Sirotinską, Jurijem Dombrowskim, Lwem Timofiejewem, Jurijem Łotmanem, Olgą Berholc, Lidią Brodską i in.), będącej cennym źródłem wiedzy o licznych i zróżnicowanych problemach zajmujących Szałamowa, zmianach stanowiska wobec nich, a także o codziennych troskach pisarza.

Charakter siódmego tomu najcelniej oddają słowa jego redaktorów Walerija Jesipowa oraz Siergieja Sołowjowa, konstatujących w słowie wstępnym *От составителей*, że najnowszy tom „wzbogaca wiedzę o Szałamowie jako o pisarzu i myślicielu”⁵. Funkcję wprowadzenia pełnią fragmenty prac Iriny Sirotinskiej (książki *Мой друг*

⁴ Zob. В. Шаламов, *Собрание сочинений в четырех томах*, т. 1–4, сост. И. Сиротинская, Москва 1998.

⁵ В.В. Есипов, С.М. Соловьев, *От составителей*, [в:] В. Шаламов, *Собрание сочинений...*, т. 7, с. 6.

Варлам Шаламов⁶, artykułu *В. Шаламов и А. Солженицын*⁷ oraz zapisów z jej archiwum), na podstawie których nawet nieprzygotowany czytelnik może uzyskać wyczerpujące informacje o twórcy, jego poglądach, znajomości z Borysem Pasternakiem i Aleksandrem Sołżenicynem, a także o postawie Szałamowa wobec Zachodu.

Na tom składa się ponad dwieście tekstów po raz pierwszy zaczerpniętych z archiwum pisarza oraz wcześniej publikowanych w niskonakładowych periodykach od końca lat osiemdziesiątych do początku lat dziewięćdziesiątych ubiegłego wieku. Na szczególną uwagę zasługuje niedokończona sztuka *Вечерние беседы. Фантастическая пьеса* z połowy lat siedemdziesiątych. W utworze Szałamow wiedzie polemikę z rosyjskimi noblistami (Iwanem Buninem, Borysem Pasternakiem, Michaiłem Szołochowem i Aleksandrem Sołżenicynem), będącą w istocie dyskusją o ówczesnej rzeczywistości. W naszym przekonaniu, utwór pozwala spojrzeć na twórczość Szałamowa z nieco innej perspektywy, co już wcześniej podkreślił Siergiej Sołowjow, twierdzący, że na tle dotychczas znanych tekstów, sztuka wywiera wrażenie utworu „rewolucyjnego”⁸.

Oprócz wymienionego dramatu, o wadze siódmego tomu świadczy również publikacja nieznanych tekstów literackich: niedawno odkrytego jednego z najbardziej poetyckich utworów Szałamowa *У Флора и Лавра*, należącego najprawdopodobniej do cyklu *Воскрешение лиственницы*, szkiców *Слишком книжное* oraz *Вторжение писателя в жизнь*, w których jest mowa o związkach literatury i życia. W publikacji znalazły się także utwory liryczne uprzednio publikowane, lecz niewydrukowane w trzecim tomie albo opublikowane w omawianym tomie po raz pierwszy. Spośród materiałów publicystycznych należy wyodrębnić opublikowane po raz pierwszy *Письмо старому другу*, w którym pisarz utrwalił swoje poglądy na aktualne sprawy społeczne w latach sześćdziesiątych. Oprócz tego, w tomie zostały zamieszczone ostatnie zapisy z dziennika pisarza.

Ponadto nową wiedzę do szałamoznawstwa wnosi rozdział poświęcony korespondencji pisarza z jego współczesnymi: Olgą Niekludową (żona pisarza), Olgą Iwińską, Galiną Woronką, Ilją Erenburgiem, Korniejem Czukowskim, Lwem Karlikiem, Natalią Kind, Niną Sawojewą, Borysem Lesniakiem, Aleksandrem Gładkowem, Olegiem Michajłowem, Juliem Szrejderem oraz Kiryłem Złobinem. Ważkie znaczenie należy przypisać opublikowanej po raz pierwszy korespondencji twórcy z redakcjami czasopism (między innymi „Нева”, „Знамя”, „Литературная газета”, „Молодая гвардия”, „Московский комсомолец”), odtwarzającej skalę bezskutecznych zabiegów autora o publikację utworów w ówczesnej Rosji.

⁶ Zob. И. Сиротинская, *Мой друг Варлам Шаламов*, Москва 2006.

⁷ Zob. И. Сиротинская, *В. Шаламов и А. Солженицын*, [в:] *Шаламовский сборник*. Вып. 2, сост. В.В. Есипов, Вологда 1997, с. 73–76.

⁸ Zob. Л. Пальвелева, op. cit.

Istotną wartość naukową nie tylko dla historyków literatury stanowi *Приложение*, zawierające materiały archiwalne związane z aresztami Wałłama Szałamowa, w tym jego list do Komitetu Centralnego Partii Komunistycznej z dnia 6 lipca 1929 roku (wraz z omówieniem Iriny Sirotinskiej) oraz teksty ośmiu donosów na Szałamowa z okresu od 10 kwietnia 1954 do 2 czerwca 1959 roku.

Oprócz bezspornej wartości prezentowanych publikacji wielką zaletą tomu, podobnie jak sześciu pozostałych, są komentarze redaktorów, skrupulatnie uzupełniające oraz objaśniające treści poszczególnych tekstów, a także prezentujące chronologię ich publikacji. Dzięki licznym omówieniom złożonych czynności tekstologicznych dokonywanych na materiale prawie nieczytelnych rękopisów (szczególnie z lat siedemdziesiątych), czytelnik ma możliwość zapoznania się z okolicznościami powstawania tekstów, zwłaszcza ze stanem zdrowia ich autora, dlatego warto odnotować wysoką wagę realioznawczą samych komentarzy.

Walorem siódmego tomu, o nieco innym charakterze, jest alfabetyczny indeks dzieł Wałłama Szałamowa opublikowanych we wszystkich częściach *Собрания сочинений...* (ze wskazaniem numeru tomu oraz stron). Niewątpliwie stanowi on rozwiązanie ułatwiające szybkie odnalezienie poszczególnych publikacji. Spełnia on również rolę klamry spinającej tom uzupełniający z poprzedzającymi go sześcioma tomami dzieł.

W naszym przeświadczeniu, jedynym mankamentem, nieumniejszającym ogólnej wartości omawianej edycji, jest brak indeksu nazwisk, który, na wzór alfabetycznego spisu utworów, z całą pewnością ułatwiłby korzystanie z obszernej publikacji.

Reasumując, *Собрание сочинений в шести томах* Wałłama Szałamowa z uzupełniającym tomem siódmym, należy uznać za pozycję wartościową, ponieważ jest pierwszą tak wyczerpującą publikacją utworów literackich, eseistyki, wspomnień oraz korespondencji Wałłama Szałamowa, zawierającą nie tylko teksty uprzednio wydawane, lecz także opublikowane raz pierwszy. Dzięki temu omawiana edycja, pod redakcją Iriny Sirotinskiej, jest cenna zarówno w wymiarze popularyzatorskim, jak i poznawczym (zwłaszcza tom siódmy), gdyż zawiera nowe teksty, które tworzą spójny obraz ewolucji poglądów literackich autora *Оповідань колыmskich*. Z pewnością dostarczy ona nowych inspiracji badawczych dla literaturoznawców oraz będzie sprzyjać powiększeniu wiedzy na temat spuścizny literackiej Wałłama Szałamowa.

Małgorzata Kulikowska
UMCS w Lublinie